

Jacques Attali

LIGNES D' HORIZON

Fayard, Paris, 1990, 215 str.

Ime Jacquesa Attalija poznato je u dvojakom smislu. S jedne strane, on je vrlo plodan socijalni znanstvenik i autor niza zapaženih knjiga, od kojih su neke prevedene i na hrvatski jezik (*Kanibalski porijeklo, Tri svijeta, Povijest vremena*). S druge strane, on je predsjednik Europske banke za obnovu i razvoj koja je utemeljena zato da potpomogne ekonomski oporavak bivših socijalističkih zemalja. Raspon njegovih istraživačkih interesa iznimno je širok: od ekonomije i antropologije do sociologije i filozofije umjetnosti. No u toj tematskoj širini ipak ga bitno zaokuplja samo jedno pitanje: kakve kompleksne mutacije doživljava suvremeni svijet i kakva je budućnost čovječanstva. Tomu pitanju posvećena je i ova knjiga.

Attali polazi od konstatacije da s trećim tisućljećem, od kojega nas dijeli samo desetak godina, ulazimo u radikalno novo razdoblje: povijest se ubrzava, blokovi se raspadaju, demokracija posvuda osvaja nove prostore, na scenu stupaju novi akteri i novi interesi. To je zbivanje naoko kaotično i odatle se javlja uvjerenje («moda») da se valja kloniti modela, da se treba prepustiti »igri mnoštvenih sila koje pokreću naš planet« a tržište prigrliti kao »posvemašnjeg gospodara i arbitra cjelokupne kulture«. Attali ne prihvaća taj obrazac mišljenja. Smatra, naprotiv, da je naša epoha, poput drugih, relativno objašnjiva, da se naša budućnost može rasvijetliti ozbiljnim hipotezama te da je opravdano »ustanoviti obrise horizonta što stoji pred nama«. Stoga je nužno povezati »brojne prinose« današnjih socijalnih znanosti i upotrijebiti ih za osmišljavanje zbunjujućih činjenica svakodnevnog života. Polazeći od toga metodičkog načela, Attali izvodi jednu od svojih glavnih teza: današnji se razvoj kreće u smjeru

oblikovanja, i snažnog narastanja, *hiperindustrijskog svijeta* kojim dominiraju dva suparnička prostora: *Europski prostor* i *Pacifički prostor*. Prvi obuhvaća Europsku zajednicu, Rusiju i njihove susjede, a drugi Sjedinjene Američke Države, Japan i njihove susjede. Oni će prerasti u *žarišta* divovske ekonomske i političke moći, s rivalstvima unutrašnjeg i vanjskog karaktera. Ekonomska moć nadomjestit će sve slabiju vojnu moć. Svaki od tih prostora ima i svoje periferije. Periferija Europskog prostora jest Afrika, kontinent rast kojega je iznimno slab, »posljednje mjesto na planetu gdje glad i dalje opstoji«. Periferiju pacifičkog prostora tvore Tajland, Burma, Malezija, Indonezija, Filipini, a ne treba zaboraviti ni nacije Latinske Amerike. No ta periferija ima znatno bolje izgleda nego periferija Europskog prostora. Glavni problem koji će »dominantne prostore« suprotstavljati njihovim periferijama jesu migracije stanovništva, i stoga Attali toj činjenici posvećuje osobitu pozornost. Promjene su tolike da nadilaze sve dosadašnje teorije. Štoviše, mnoge od tih teorija dovele su do bespuća ili do masakra. Oni koji su najavljivali kraj kapitalizma danas svoje narode tjeraju da o njemu sanjaju, da mu se pridruže. Oni koji su mislili da će uklanjanjem jedne društvene klase ili jedne etničke skupine uspostaviti zlatno doba potonuli su u barbarstvo. Oni koji su nagovještavali pobjedu individualizma danas uočavaju da njihovi sugrađani zahtijevaju više solidarnosti i bratstva. S tim spoznajama čovječanstvo ulazi u treće tisućljeće i iz njih bi moralo izvući racionalne pouke. Na obzoru se ocrtavaju socijalne znanosti s mnogo kompleksnijim modelima od onih kojima smo se dosad služili.

Druga glavna Attalijeva teza (i jedan od središnjih dijelova njegove knjige) odnosi se na »samo tkivo« nadolazeće svjetske ekonomije. Svjetsku će ekonomiju, smatra on, pokretati potražnja novih predmeta koji će bitno promijeniti naše načine života. Naziva ih *nomadskim predmetima* jer će biti prenosivi i omogućavati da se

bitne životne funkcije ispunjavaju bez fiksne vezanosti. Ljudi su se, doduše, uvijek služili nomadskim predmetima kao bitnim instrumentima svoga preživljavanja: lutajuće su se skupine koristile vatrom, prvi stanovnici naselja posjedovali su amajlije, ljudi u carstvima raspolagali su oružjima, a trgovci su se služili novcem i razmjenskim znakovljem. No danas svaki predmet, svaka usluga zadobija nomadsko značenje. Predmeti što ih stvara industrija bit će sve lakši i pokretljiviji, sve će više postajati nositeljima znanja i sredstvima komuniciranja. Oni će biti posvuda, obavljat će tisuće usluga i nadomještati ljude koji ih danas stvaraju. Oni će oblikovati novi odnos prema gradu, obitelji, životu, smrti; preobrazit će način života nadolazećeg tisućljeća u našem stoljeću. Računalo postaje izvorištem ekspancijalno rastućeg učinka, glavnim pokretačem razvoja produktivnosti. Mikroprocesorski programirani roboti, usklađeni s reformom i organizacijom rada, počinju smanjivati cijenu proizvodnje postojećih predmeta, a potom omogućuju proizvodnju novih predmeta koji supstituiraju stanovite, posebno skupe usluge u područjima kao što su komunikacija i prehrana. Napokon će, jednoga dana, drugi predmeti istoga tipa obavljati one funkcije što ih sada obavljaju usluge školstva i zdravstva. Teza da će čovjek moći proizvoditi sebe kao *artificijelnu protezu* više ne ulazi u područje pukih znanstvenih utopija. Zabrinutost za smrt vrste nije obična literarna fikcija. Glavni će se napor nadolazećeg tisućljeća morati sastojati u tome da se zaštiti »blago genetskog nasljeđa«.

Treća teza Attalijeve knjige podvlači *mondijalnost*, svjetsku dimenziju života u nadolazećem tisućljeću. Naučiti se upravljati mondijalnošću problema – to je osnovni izazov sutrašnjice. Do 2000. godine tržišni će poredak postati univerzalnim, novac će determinirati zakone. Tržište i dobit utvrđivat će pravila od Santiaga do Moskve, od Lagosa do Pekinga. Uspostavit će se ekonomija mira, ali ne i sigurna

ekonomija. Posvuda će se uspostaviti demokracija, ali ne sigurna demokracija. O toj činjenici moraju ponajprije voditi računa »dominantni prostori«, a njihova će se mondijalnost najviše iskušavati u odnosu prema periferijama. Obnova i razvoj stoga postaju svjetskim problemom, ali u perspektivi prava na razliku, a ne osuđenosti na zavisnost.

Attali zabrinuto napominje da iz dana u dan nestaju brojni, teško mjerljivi elementi različitosti: jezici, pejzaži, kulture, predmeti, kulinarski varijeteti. »Sva ta ogledala razlika izvrgnuta su uniformizaciji i maglovitom sinkretizmu kojemu nitko više ne može utvrditi identitet i podrijetlo. Taj gubitak razlike, koji stvara rivalitet i nasilje, pogoršat će rasizam i ksenofobiju.« Problemi priraštaja stanovništva i okoliša još su veći izazov budućoj mondijalnosti. Neka predviđanja krajnje zabrinjavaju. Godine 2025. na Zemlji će živjeti 8 milijardi ljudi. Više od dvije trećine djece rodit će se, do te godine, u 20 najsiromašnijih zemalja. Za 30 godina u Kini će biti 360 milijuna novih stanovnika, u Indiji 600 milijuna, u Nigeriji, Bangladešu ili Pakistanu 100 milijuna. Do 2050. godine više od polovice svjetskog stanovništva živjet će u gradovima, a danas je to jedna trećina. Porast stanovništva zahtijeva ubrzani rast proizvodnje, a to pri sadašnjem stanju tehnologije znači sve veće zagađenje. Osobito su štetna isparavanja plinova: ugljičnog dioksida, metana, sumpornog i dušičnog dioksida. U jednom stoljeću sadržaj se metana u atmosferi udvostručio. Do 2030. godine, usprkos nedavno nametnutim normama u najrazvijenijim zemljama, isparavanja ugljičnog dioksida po osobi udvostručit će se, a taj plin ima porazan učinak na ravnotežu planeta: stanjuje se ozonski sloj koji obavija atmosferu, što povećava opasnost od raka kože. Ugljični dioksid povećava temperaturu atmosfere i prisutnost vodene pare. U rasponu od jednog stoljeća srednja se temperatura Zemljine površine povećala za pola stupnja. Prijeti topljenje polarnih ledenjaka i dizanje ra-

zine oceana za dva milimetra godišnje. Isparavanje otrovnih plinova, osobito sumpornog i dušičnog oksida, ubrzava nestajanje šuma, osobito tropskih, itd. To su samo neki od uzroka koji dovode do razaranja ekološkog okoliša nužnog za održanje brojnih životinjskih i biljnih vrsta. Svake godine nestaje pet tisuća živih vrsta odnosno tisućina postojećih vrsta.

Sve su to dovoljno jaki i uvjerljivi razlozi za *mondijalizaciju brige o ekološkom problemu*. Ekologija je upravo jedna od onih razina mondijalizacije koja najviše zadire u tradicionalno shvaćanje suvereniteta nacionalnih država. Ona će od državnika sutrašnjice »iziskivati hrabrost da prihvate nepopularno napuštanje suvereniteta. Čovjek se mora zaštititi od samoga sebe, utvrditi granice vlastitih himera, prestati se smatrati vlasnikom svijeta i vrste, prihvatiti da su mu oni samo na usluzi«. Attali je toliki mondijalist da zagovara zaista *planetarnu političku moć* koja bi demokratskim putem nametnula norme ondje gdje je život ugrožen. I iz toga se vidi da njegova knjiga ima kako znanstvenu tako i prognostičko-programatsku vrijednost.

Rade Kalanj

PAUVRETÉ, PROGRÈS ET DÉVELOPPEMENT

Editions L' Hartmann – UNESCO,
Paris, 1990, 328 str.

Ovaj zamašni zbornik radova stavlja u središte analitičke pozornosti tri ključna problema modernoga svijeta: *napredak, razvoj i siromaštvo*. Pripremajući ga i objavljujući, UNESCO je – u skladu sa svojom misijom – našao za shodno da te probleme propita iz globalne perspektive, da odredi njihove međusobne odnose komplementarnosti ili suprotstavljenosti te da dade stanovite preporuke za provođenje »usvojenih politika«. Analitički

zahvat teče na dvjema razinama, koje istodobno tvore dva dijela knjige. Na prvoj razini (u prvom dijelu knjige, pod naslovom: *Siromaštvo, napredak, pauperizacija i marginalizacija – koncepti i propozicije*) pokušava se odrediti dijagnoza fenomena siromaštva, osiromašenja i marginalizacije, što je pretpostavka za bolje razumijevanje problema razvoja. Tu se također opsežno problematiziraju pojmovi napretka i razvoja, kako u zapadnoj tradiciji i suvremenosti tako i u drugim kulturnim kontekstima. Na drugoj razini (u drugom dijelu knjige, pod naslovom: *Iskustva strategija razvoja u različitim socio-političkim, ekonomskim i kulturnim kontekstima*) analiziraju se konkretna nacionalna iskustva i iziažu kako teorijska tako i pragmatička razmišljanja o borbi protiv siromaštva te o pojavi pauperizacije i nerazvijenosti.

Da bi se što bolje istakla važnost i razgranatost ove tematike, navest ćemo poimence sve autore i naslove njihovih priloga: *Uvod* (Paul-Marc Henry), *Napredak i siromaštvo – pojmovi i njihova dijalektika s obzirom na civilizacije i kulture* (Henri Bartoli), *Napredak i siromaštvo i njihovi odnosi prema kulturnim i duhovnim vrijednostima* (Alberto de Reyna), *Razvoj ili socijalna pauperizacija i marginalizacija* (Gérard de Bernis), *Inovacija, solidarnost i novo siromaštvo* (Giovanni Serpellon), *Siromaštvo i napredak u industrijaliziranim zemljama – iskustvo Francuske* (Antoine Lion), *Neki faktori osiromašenja u jednoj mediteranskoj zemlji – slučaj Portugala* (Alfredo Bruto de Costa), *Najsiromašniji, jamstvo napretka za sve* (Haguette Redegeld, Eugen Brand), *Analiza problema siromaštva – procjena planova razvoja i strategija smanjivanja siromaštva u kontekstu Indije* (A. S. Patel), *Borba protiv siromaštva i gladi u Kini* (He Yan Ling), *Siromaštvo, napredak i kultura u afričkom kontekstu i u perspektivi endogenog razvoja usredotočenog na čovjeka* (Albert Tevoedjre), *Pauperizacija i marginalizacija ruralnog stanovništva u supsaharskoj Africi nakon nezavisnosti* (A. L.